

Професіографічний опис діяльності оперуповноваженого податкової міліції

У статті дається визначення професіограми та наводяться принципи побудови професіограми. За результатами дослідження побудовано професіограму оперуповноваженого податкової міліції, що містить розгорнутий перелік умов і характеристик діяльності, сукупність професійно важливих якостей та протипоказань до виконання професійних обов'язків.

Ключові слова: професіограма, податкова міліція, характеристика діяльності, професійні обов'язки.

В статье дается определение профессиограммы и приводятся принципы построения профессиограммы. По результатам исследования построена профессиограмма оперуполномоченного налоговой милиции, которая содержит развернутый перечень условий и характеристик деятельности, совокупность профессионально значимых качеств и протипоказаний к выполнению профессиональных обязанностей.

Ключевые слова: профессиограмма, налоговая милиция, характеристика деятельности, профессиональные обязанности.

Постановка проблеми. З часу утворення податкової міліції як спеціального підрозділу по боротьбі з податковими правопорушеннями в складі Державної податкової адміністрації України, ґрунтовних досліджень умов діяльності оперативних працівників податкової міліції не проводилось. До сьогодні не існувало професіографічного опису професії оперативного працівника податкової міліції, а без знання професіограми неможливо провести відбір та комплектування підрозділів професійно придатними працівниками.

Аналіз останніх досліджень. Психологічна характеристика діяльності працівника податкової міліції висвітлювалась у роботі Плотко О. В. [1]. Професіографічним описом діяльності оперуповноважених підрозділів внутрішніх справ займалися такі науковці, як Д. О. Александров, М. І. Ануфрієв, В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновець [2, 3, 4]. Водночас професія оперативного працівника податкової міліції залишається дещо поза увагою. Ми маємо намір заповнити цю прогалину та,

спираючись на існуючі наукові джерела і власні дослідження досягти певної мети, а саме – представити професіограму сучасного оперуповноваженого податкової міліції.

Дослідження у сфері діяльності податкової міліції нами розпочато з аналізу соціально-психологічних умов діяльності працівника оперативного підрозділу податкової міліції та вимог нормативно-правових актів, що регламентують цю діяльність. Проведені опитування експертів дали змогу оцінити умови професійної діяльності оперативних працівників податкової міліції, сукупність професійно значимих якостей та характеристик, що відображають професійну діяльність зазначених працівників.

Професіограма, як відомо, містить розгорнутий перелік умов та характеристик трудової діяльності по конкретній професії, а також професійно-важливих якостей, якими повинен володіти працівник. Психограма професії – її психологічний опис, що є інтерпретаційним аналізом операційно-технічного змісту конкретної трудової діяльності і, в кінцевому рахунку, представлено сукупністю професійно важливих психологічних та психофізіологічних якостей, які актуалізуються в даній діяльності та забезпечують її виконання [2, 5].

Побудова професіограми оперуповноваженого податкової міліції проводилась з дотриманням таких принципів: *специфічність* (конкретність) опису визначеної діяльності; *поетапність* вивчення діяльності – процесуальна послідовність збору й аналізу матеріалу (етапи: інформаційний, аналітичний, синтетичний, експериментальний, результуючий); *цілеспрямованість* опису – відповідність конкретним цілям вивчення (діагностичним, інформаційним, методичним та ін.) та конкретному практичному завданню (профорієнтація, профвідбір, профпідготовка та ін.); *селективність* (вибірковість) об'єкта вивчення – концентрація на специфіці суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, найскладніших завданнях трудового процесу; *багаторівневість* (комплексність) вивчення суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків на всіх рівнях функціонування системи діяльності; *динамічність* вивчення – з урахуванням розвитку суб'єкта та зміни діяльності; *системність* – вивчення взаємозв'язків і взаємовпливів окремих компонентів діяльності на всіх її ієрархічних рівнях (діяльність, дії та операції, нормальні та екстремальні умови та ін.); *ідентичність* методичних прийомів та програм вивчення і описання, для коректного порівняння професій; використання *якісно-кількісних методів* вивчення – взаємне доповнення змістовної та статистичної інформації [5, с. 254].

Спираючись на визначені нами соціально-психологічні умови та психологічні характеристики діяльності оперуповноважених податкової міліції, враховуючи вищенаведені принципи складання професіограми, нами побудовано професіограму оперуповноваженого податкової міліції. Складовим елементом професіограми виступає психограма оперуповноваженого, яка є результатом психологічного аналізу змісту трудової діяльності оперативного працівника податкової міліції та характеризується сукупністю професійно важливих психологічних та психофізіологічних якостей, що притаманні цій професійній діяльності.

Професіограма оперуповноваженого податкової міліції

Цей різновид професійної діяльності в органах податкової міліції є ключовим для працівників підрозділів оперативного управління, підрозділів боротьби з незаконним відшкодуванням ПДВ, підрозділів боротьби з фіктивними суб'єктами підприємницької діяльності, підрозділів боротьби з незаконним обігом підакцизних товарів, підрозділів боротьби з відмиванням доходів, підрозділів оперативних заходів по скороченню податкового боргу та деяких інших оперативних підрозділів.

До одного виду службової діяльності їх дозволяють віднести схожі форми та методи вирішення оперативних завдань та психологічного впливу на людей, загальні засади організації документування злочинних дій, прийомів дотримання конспірації, аналізу криміногенних факторів і оперативної обстановки, технічні засоби та використання спеціальних сил у боротьбі зі злочинністю.

Загальна характеристика професії

Оперуповноважений податкової міліції працює над запобіганням злочинам та іншим правопорушенням у сфері оподаткування, їх розкриттям, розслідуванням та провадженням у справах про адміністративні правопорушення; займається розшуком платників, які ухиляються від сплати податків, інших платежів; забезпечує безпеку діяльності працівників органів державної податкової служби, захищає їх від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків. Він знаходиться на передньому краю боротьби із податковою та економічною злочинністю. Діяльність працівника оперативного підрозділу часто проходить в екстремальних умовах і пов'язана з високою емоційною напругою. Робота в оперативному підрозділі потребує від людини великої особистої сміливості, винахідливості, хорошої образної пам'яті, високого рівня організованості, наполегливості та емоційної стійкості, уміння швидко та холоднокривно приймати рішення.

Діяльність оперуповноваженого податкової міліції регулюється законами, у рамках яких він діє. Тому працівник оперативного підрозділу повинен добре знати чинне законодавство, мати підвищене почуття відповідальності за наслідки прийнятого рішення та здійснених дій (наприклад, під час затримання, обшуку або при арешті).

Оперуповноважений податкової міліції *повинен знати*: податкове, адміністративне, цивільне, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство; структуру та функції правоохоронних органів; правові основи, принципи, форми та методи оперативно-розшукової діяльності; нормативні акти діючого податкового законодавства; основи оподаткування, методи формування податків, податкового обліку і звітності; основи бухгалтерського обліку і звітності та особливості їх організації у банківській сфері, комерційних та державних підприємствах, у бюджетній сфері; психологічні особливості та поведінкові реакції типових порушників податкового законодавства; основи роботи із комп'ютерною технікою, засобами зв'язку, спеціальними технічними засобами, табельною зброєю та спецзасобами; об'єкти податкової інфраструктури, особливості охорони та безпеки приміщень податкової служби тощо.

Оперуповноважений податкової міліції *повинен уміти*: логічно мислити і організувати свою діяльність, ідучи не "від злочину", а до нього; організувати та проводити дізнання по справах, що віднесені до компетенції податкової міліції; проводити невідкладні дії, передбачені спеціальною тактикою оперативних підрозділів податкової міліції; приймати рішення із усвідомленням особистої відповідальності за його наслідки; ефективно працювати з людьми, встановлювати психологічний контакт в інтересах виконання поставлених завдань; грамотно і в повному обсязі складати компетентні висновки, акти, протоколи за фактами порушення податкового законодавства, максимально детально відображати відповідні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину; дотримуватись встановлених порядку та правил щодо нерозголошення відомостей, які належать до службової діяльності; зберігати за будь-яких обставин службову документацію, табельну зброю та боєприпаси, засоби зв'язку і спеціальні технічні засоби; протистояти негативному впливу з боку учасників процесу оподаткування; швидко орієнтуватися в умовах, що змінюються; застосовувати різні підходи до оцінки ситуації, що виникла без шаблонів та стереотипів мислення.

Діяльність оперуповноваженого здійснюється у таких формах:

– **міжособистісна комунікація:** отримання пояснень за матеріалами перевірок, опитуванням свідків, підозрюваних, обвинувачених, бесідами з експертами, ревізорами, спеціалістами, робота із конфіденційними та іншими джерелами інформації (така робота у середньому займає приблизно 40% робочого часу оперуповноваженого);

– **оперативно-розшукові заходи:** спостереження, бесіди та оперативне опитування громадян, оперативне документування, обстеження приміщень, об'єктів, наведення довідок, підготовка та здійснення операцій щодо затримання підозрюваних у вчиненні злочинів чи осіб, що перебувають у розшуку (займають близько 35% робочого часу);

– **робота з документами:** ознайомлення з матеріалами кримінальних справ та справ оперативних обліків, складання довідок, план-схем та оформлення різноманітної поточної документації (займає орієнтовно 25% робочого часу) [6].

Санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці

Значна частина робочого часу оперуповноваженого оперативного підрозділу податкової міліції пов'язана з роботою в закритому приміщенні, поряд з цим робота може здійснюватись і на відкритому повітрі. Крім того, оперуповноважений періодично заступає на чергування (в т.ч. добові) і виїжджає на місце події за повідомленнями, що надходять із чергових частин.

Можливі виїзди та перебування на відкритих ділянках місцевості у неопалюваних складських приміщеннях під час проведення перевірок, виконання доручень слідчого або при проведенні оперативно-розшукових заходів.

Організація і режим праці. Основні види захворювань.

Ступінь важкості у діяльності оперуповноваженого податкової міліції досить високий, зі значною фізичною та, особливо, інтелектуальною навантаженістю.

Власні дослідження дали нам змогу визначити середню сумарну оцінку напруженості праці працівників оперативних підрозділів податкової міліції на рівні $32 \pm 2,9$ бала. Згідно з існуючою класифікацією це дозволяє віднести працю спеціалістів даної професійної групи до категорії “дуже напружених” [7].

Робочий день оперативного працівника проходить на фоні підвищеної нервово-психічної напруженості. Високі вимоги пред'являються до організаційного боку його діяльності. Протягом дня спостерігається неритмічність навантаженості, за обмежений термін необхідно виконати кілька справ, доводиться зустрічатися з великою кількістю людей, виїжджати на місця подій.

У роботі зустрічаються ситуації збройного протистояння з кримінальними елементами. Останнім часом, у зв'язку з криміналізацією суспільства, почастишали випадки отримання працівниками оперативних підрозділів податкової міліції погроз, залякувань, а іноді і поранень та загибелі при виконанні службових обов'язків.

Дані професіографічних досліджень свідчать, що більше 85% оперуповноважених податкової міліції характеризують свою професійну діяльність як важку.

При аналізі професійної оперативно-розшукової діяльності слід відмітити ряд негативних чинників, які суттєво обмежують соціальні, соціально-економічні та духовні потреби особистості. За ступенем розповсюдженості та значущості їх можна розташувати так:

- відсутність вільного часу;
- відносно невисокий рівень грошового забезпечення (зарплати);
- неможливість мати додаткові види прибутку;
- відчуття ворожості з боку оточуючих;
- неможливість вирішувати свої власні питання в обхід вимог закону;
- відсутність повноцінного відпочинку;
- побоювання за своє життя;
- неможливість мати довірливі, товариські взаємини.

Серед працівників оперативних підрозділів податкової міліції найбільш поширеними хворобами є хвороби психосоматичного характеру, зокрема:

- нейроциркуляторна дистонія;
- ішемічна хвороба серця;
- виразкова хвороба шлунка.

Вимоги професії до працівника

Виконання оперуповноваженим податкової міліції своїх функціональних обов'язків вимагає наявності таких індивідуально-психологічних якостей, властивостей та умінь:

- спроможність вирішувати професійні завдання у ситуаціях, пов'язаних із високим ступенем ризику та підвищеною небезпекою для життя та здоров'я;
- психологічна та фізична готовність до зустрічі з протидією злочинних елементів;
- високий рівень відповідальності за власні дії (відсутність права на помилки);
- здатність до інтенсивної міжособистісної комунікації з кримінально орієнтованими та асоціальними особами;

- висока психофізіологічна витривалість, пов'язана з відсутністю фіксованого робочого часу (середня тривалість робочого дня складає 10-12 годин, нерідко робота без вихідних, робота в нічний час після інтенсивного робочого дня);
- спроможність витримувати довготривалі емоційні напруження, стани тривоги, почуття страху, невідомості, неможливості поділитися власними сумнівами з близькими;
- постійна інтелектуальна активність (аналіз інформації, що безперервно змінюється, утримання в пам'яті великої кількості цифр, фактів, прийняття рішення в умовах дефіциту часу);
- спроможність до рольового перевтілення, уміння видавати себе за інших людей, розігрувати ролі різноманітних соціальних та професійних типів;
- мовна кмітливість, уміння швидко і зрозуміло пояснити критичну ситуацію іншому, приховуючи при цьому дійсні наміри;
- високий рівень самостійності, сміливості, персональної активності та схильності до розумного ризику.

Професійно важливі психологічні якості, необхідні для оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність в органах податкової міліції ДПА України пред'являє досить високі та різноманітні вимоги до особистості оперуповноважених. Основними професійно важливими якостями, необхідними для успішного виконання службової діяльності, є такі.

Комунікативні якості та вміння:

- спроможність привертати до себе людей, викликати в них почуття довіри;
- спроможність до швидкого встановлення контактів із новими людьми;
- уміння швидко знаходити необхідний тон розмови, вигідну форму спілкування у залежності від психологічного стану та індивідуальних властивостей співрозмовника;
- уміння давати об'єктивну оцінку діям та вчинкам інших людей;
- здатність розумно поєднувати ділові та особистісні контакти;
- уміння співвідносити власні дії з діями інших осіб;
- уміння відстоювати власну точку зору.

Інтелектуальні якості:

- уміння вибирати з великого обсягу інформації саме ту, що є необхідною для вирішення поставлених завдань;

- уміння бачити декілька можливих шляхів вирішення завдань, вибирати з них найбільш ефективні, знаходити нові креативні рішення;
- спроможність виділяти низку головних взаємозв'язків, притаманних поставленій проблемі;
- спроможність приймати правильне рішення при гострому дефіциті необхідної інформації та за відсутності часу на її обмірковування;
- спроможність розглядати проблему з декількох різних позицій (наприклад – поставити себе на місце співрозмовника);
- спроможність відчувати наявність проблем при вирішенні справ;
- спроможність розпізнавати факт у цілому за наявності мінімальної кількості його суттєвих ознак.

Особливості пам'яті:

- розвинена пам'ять на зовнішність та поведінку людини;
- спроможність чітко відтворювати інформацію у необхідний момент;
- спроможність легко запам'ятовувати словесно-логічний матеріал (цифри, терміни, літери, прізвища);
- пам'ять на колір, форму, величину, рух та розташування об'єктів;
- спроможність точно та чітко відтворити те, що чув лише один раз.

Увага та спостережливість:

- уміння помічати незначні зміни в об'єкті оперативної уваги;
- спроможність швидко переключати увагу з одного виду діяльності на інший;
- спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники;
- спроможність помічати зміни в оточуючій обстановці, свідомо не зосереджуючи на них увагу.

Вольові якості:

- спроможність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях;
- спроможність об'єктивно оцінювати власні досягнення, сили та можливості;
- наполегливість у подоланні труднощів, що виникають.

Емоційні властивості:

- урівноваженість та самовладання у конфліктних ситуаціях;
- емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень.

Моторні властивості:

- спроможність до швидких дій в умовах дефіциту часу;
- швидка реакція на раптове зорове сприйняття шляхом здійснення певних рухів (висока моторна реактивність).

Мотивація професійного вибору та мотиваційні цінності в роботі оперуповноважених

Мотиваційні чинники професійного вибору працівників оперативних підрозділів за ступенем розповсюдженості розташовуються у такому порядку:

- потяг до спілкування, до живої, цікавої, нешаблонної роботи;
- потяг до професії у наслідок формування життєвого переконання;
- бажання перевірити себе, зміцнити свою волю, бути визнаним серед оточуючих;
- матеріальний добробут;
- активне прагнення до самореалізації та самоактуалізації.

У переважній більшості працівників оперативних підрозділів податкової міліції професійний вибір, зазвичай, є полімотивованим, що свідчить про обміркований та раціональний підхід до вирішення складних життєвих проблем і достатньо високий рівень когнітивної складової.

Працівник у будь-якій професійній діяльності так чи інакше намагається задовольнити власні потреби. Разом з тим, сукупність існуючих потреб (мотиваційна сфера) суттєво впливає на якість та ефективність виконання спеціалістом своїх професійних обов'язків.

Працівники оперативних підрозділів податкової міліції у своїй службовій діяльності мають можливість реалізовувати близько 20 ціннісних установок, які обумовлюють особистісний зміст їх діяльності.

Серед мотивів професійної діяльності оперуповноважених найбільш значущими є ті, що викликають відчуття осмисленості існування та сприяють особистісному зростанню. А тому найважливішим показником мотиваційної готовності до служби в оперативних підрозділах податкової міліції є активне прагнення до самореалізації та самоактуалізації.

Ще одним важливим мотиваційним чинником, що сприяє зростанню професіоналізму працівників, є схильність до змагань, конкуренції, азарту, високої мотивації досягнень та прагнення перемогти в оперативному відношенні злочинця.

Вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки

Працівники оперативних підрозділів податкової міліції комплектуються спеціалістами з юридичною або економічною освітою, яку можна здобути у Національному університеті ДПС України або в інших державних і недержавних вищих навчальних закладах.

Посади оперуповноважених оперативних підрозділів ГВПМ ДПС, УПМ ДПА, ГУПМ ДПА України за штатним розкладом є атестованими і комплектуються особами середнього та старшого начальницького складу за умов наявності вищої юридичної або економічної освіти.

Протипоказання до виконання професійних обов'язків

Мотиваційно-ціннісні протипоказання:

- низький рівень моральності, безчесність, користоловство;
- безвідповідальність у роботі;
- недисциплінованість;
- недобросовісність;
- виражена мотивація уникнення невдачі.

Інтелектуальні протипоказання:

- знижений інтелект;
- інтелектуальна ригідність;
- виражена емоційна деструкція;
- нерозвинена увага;
- слабка пам'ять;
- низька пізнавальна активність.

Комунікативні протипоказання:

- виражена інтровертованість;
- властолюбство;
- цинізм;
- емоційна нестійкість;
- надмірна агресивність;
- риси залежності, конформність;
- вразливість;
- відсутність емпатійності;
- когнітивна та афективна ригідність.

Особистісні протипоказання:

- нестійка самооцінка;
- відсутність самостійності;
- пасивність;
- наявність внутрішніх конфліктів;
- песимізм.

Список використаних джерел

1. Плотко О. В. Формування у працівників податкової міліції здатності до саморегуляції в емоціогенних умовах: дис. на

- здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогіка та вікова психологія” / Олена Василівна Плотко. – К., 2004. – 177 с.
2. Ануфрієв М.І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : Довідковий посібник / [М. І. Ануфрієв, Ю. Б. Ірхін та ін.]. – К. : МВС України; КІВС, 2003. – 80 с.
 3. Барко В. І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник / [В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін та ін.]. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.
 4. Александров Д. О. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / [Д.О.Александров, Г.О.Юхновець, Л.І.Казміренко та ін.] – К., 2002. – 107 с.
 5. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: [учебное пособие для вузов] / Вячеслав Алексеевич Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 511 с. – (Современное образование).
 6. Корсун С. І. Відбір діагностичних методик для професійно-психологічного відбору співробітників оперативних підрозділів податкової міліції / С. І. Корсун // Вісник прокуратури. – 2002. – № 4. – С. 73-77.
 7. Корсун С.І. Деякі чинники ефективності діяльності оперативних працівників податкової міліції / С. І. Корсун // Проблеми загальної та педагогічної психології. Том Х. Частина 5. / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К., 2008. – С. 240-248.

In the article determination of profesioigrammy is given and principles over of construction of profesioigrammy are brought. On results research profesioigramma of operative employee of tax militia which contains the unfolded list of terms and descriptions of activity is built, aggregate professionally important qualities and contra-indications to discharging professional duties.

Key words: profesiohrama, tax police, the characteristics of activity, professional duties.

Отримано: 29.12.2009